

1. האדם הבריא והאדם החולה

דבר ד' שמגיע אלינו בפרשיות "תזריע-מצורע", יש דברים עצומים ונוראים: קודם המחלה ואחר-כך הריפוי והטיפול, הטיהור והכפרה על-ידי הכהן המברר והמרפא. "זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו".

יש להסתכל בכל סדר דבר ד' המגיע אלינו, יסודי האמונה, יסודי חכמת הקודש, חכמת התורה. מתוך הכלל של "אשר בחר בנו מכל העמים", נמשכים הפרטים. מתוך הכלל של "ושכנתי בתוכם", כלל-ישראל, נמשך "וידבר ד' אל משה ואל אהרן לאמר אלקהם...". "להורח את בני ישראל", את הכשר ואת הטיפוח, "בין החיה הנאלכת ובין החיה אשר לא תאכל".

מתוך הכלל היסודי של תורה מן השמים, כלל-ישראל, כלל-אנושי וכלל ארץ-ישראל, יש המשך של פרטים לאדם הפרטי מישראל, סדר ההנהגה וההתנהגות בחיים. לפני הכל - סדרי האכילה של האדם, הנמצא בגוף בעולם-הזה. ההדרכה הראשונה היא לאדם הבריא, היחס החיובי והיחס השלילי לאכילה. זה הגיוני טבעי ומציאותי, כי סתם האדם לכתחילה הוא האדם הבריא. אך התורה של דבר ד' יוצר העולם ויוצר האדם, כוללת את כל המציאות ואת כל האדם, גם האדם הבריא וגם האדם החולה, גם "בשבתך כביתך" וגם "בלכתך בדרך", היציבות הנדידות. יש כל מיני מחלות, מחלות ביולוגיות, גופניות, פיסיוולוגיות ופסיכופיסיוולוגיות.

2. לשון הרע - מחלה ראשונה

יש כל מיני מחלות, אך המחלה הראשונה היסודית היא מחלת קלקול הדיבור. אפשר להבין זאת באופן מאד שכלי. ההגדרה היסודית של האדם היא "האדם המדבר". "אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה". רש"י מגדיר "ויהי האדם לנפש חיה", שיש בו "דעה ודיבור". דיבורו של האדם מגלה את הדעה, המחשבה והרגש. לכן כאשר צד ה"מדבר" שבאדם נגוע, פגוע, חולני ומקולקל - זהו ראשית כל המחלות. יש מאות מחלות, אך ראשית המחלות היא לשון הרע. בסגנונו המיוחד, בדברי קודשו של ה"חפץ חיים", זכרוננו לברכה, בהקדמתו לספרו "חפץ חיים", הוא מכנה זאת שהאדם מטמא את כח הדיבור, כח הדיבור של היחיד בישראל וכח הדיבור של כלל-ישראל, הוא מטמא את עולם הדיבור ואת מציאות הדיבור. יש מאות מחלות בעולם, אך המחלה הראשונה היסודית של האדם היא חולניות הדיבור, הטומאה והטמטום של הדיבור. זהו המצרע, המוציא רע, מוציא שם רע. זו חולניות פסיכופיסיוולוגית נפשית עובדתית אמיתית.

3. נגעים

מחלה זו פוגעת גם בגוף. "אשר יצר את האדם בחכמה", קיים קשר ופגישה בין הגוף והנפש. יש כמה ענייני הלכות והדרכות בדברי חז"ל ביחס לשמירת טהרת המחשבה, מכל מיני הרהורי עריות. יצא דעירות הוא דבר נורא שאין לחטט בו. מחשבותיו של האדם ביחס לעריות, נפגשות עם הרגשת הגוף וקישור באיברים. זו דוגמה של קשר פסיכופיסיוולוגי של המחשבה והרגש עם הגוף. יש שחולניות רוחנית ונפשית מורגשת בגוף. יש עובדות רפואיות שמצב נפשי ניכר בנגעים, נקודות והבלטות בגוף. חולניות ב"אדם המדבר", חולשה ובלבול, טומאה וטמטום, גורמת להתעכבות נפשית במוח ובלב, בעצבים ובגידים, מה שניכר באיברים בצורה של נגעים וצרעת. האיש המצרע נקרא מצורע, והוא זקוק לטיפול מיוחד ממקור הקודש, להפצת אור, הברקה והארה פנימית באדם, ממקור אנשי קודש ועבודת הקודש. "זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והוא אל הכהן".

4. הקרנה מאדם לאדם

על-פי יסודי החכמה האלוהית, אמיתיות מדע המציאות האלוהית, יש שייכות לאדם עם כל מה שסביב לו. "הרבה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן". יש השפעה לחבר טוב, ולשימוש תלמידי-חכמים. קיימת השפעה והקרנה ממקור הקודש של רבנו. "חכמת אדם תאיר פניו". אישיותו מקרנה שפע אור ובריאות, שפע חכמה וטהרה, שפע הטבה וחיוניות. יש גם מציאות הפוכה אצל אדם במצב חולני, ובעיקר בחולניות הדיבור. כמו שיש השפעה והמשך שייכות האדם אל סביבתו לטובה, לאור, לקדושה, הקרנה שמוטיפה בריאות והארה, כח ואור, חיים, נחת-רוח ושמחה, - לא פחות מזה קיים להיפך, במצב של חולניות פסיכופיסיוולוגית בגוף ובנפש. יש הקרנה טובה, השפעה טובה, מצוינת, נחמדה, הוספת אור וגבורה, עוז, חיים, חוסן ונועם, ויש גם להיפך. טומאה היא חולשה, חולניות והתבלבלות. המצרע, מוציא רע, הוא חולניות ה"מדבר" של האדם, הטמטום במהות האדם, חולניות וטומאה. כשם שגיבור בגבורתו של תורה, גבורת קודש, ממשיך על סביבתו, גבורה וטהרה אור וקדושה, חכמת גדולה, - כך להיפך יש מחלות מידבקות, טומאה של ה"אדם המדבר", רחמנא ליצלן, שנמשכת על הסביבה. כל מה שנוגע באישיות האדם, נמשכת אליו השפעה לחיוב או לשלילה. לחיוב, זוכים בגבורה ובקדושה, ולשלילה, חלילה וחס, להיפך. השפעה מאדם לאדם היא דבר פופולרי הפשוט להבנה באופן פסיכולוגי חברתי.

5. טהרה של תורה

כאשר אדם פגוע בטומאת וטמטום ה"מדבר" של האדם, ניכר הדבר באבנים של ביתו, ויש צורך בבדיקה, "וצוה הכהן... הסגיר את הבית", "זאת תהיה תורת המצרע", - הטיפול, הטיהור של הטמטום וההרדרות של עצם מהות האדם, בגלל חולניות ה"מדבר". ככל שמתבררים יותר כל החשבונות להבין את אחריות האדם על דיבורו, האחריות על כל מה שמושפע ממנו על סביבתו, יותר מתגלה הריפוי והטיפול שלו.

כל הבירור נמשך מתוך השראת שכונה בישראל. ככל שיש אור תורה, אור חכמה אלוהית, יותר מופיעה עמקות אמיתית ובירור אמיתי. התורה היא מרפא, והתשובה היא מרפא. "חש בכל גופו יעסוק בתורה, שנאמר: 'ולכל בשר מרפא'".

מתוך ריבוי אור התורה וחכמת תורה, ריבוי גדולת תורה וטהרת תורה, ריבוי אצילות של תורה המלמדנו דעה, יש המשך והתפשטות על היחסים החברתיים בינינו.

ככל שמתבררים דברים באור תורה, יותר מתבררים פרקי הבראה ביחס בין אדם לאדם, ובשייכות של האדם מישראל לכלל-ישראל.

ככל שנרבה אור דעת ד' של "עם ידעי אלהי" במידה יותר שלימה, אורה של תורה ורוממותה של תורה, דבקוהה של תורה וקניינה של תורה - לעצמנו, נזכה להשפיע מתוכנו על כל החברה, על כל הארץ ועל כל המדינה. זאת ההכנה הבטוחה למרפא השלם לכל המודים, החולשות והטמטומים. מתוך שנאחו בשיבה אחיזה שלימה של גבורה שלימה בתורה, שנאמרה מפי הגבורה, יהיה המשך של גבורה לגיבורים שלנו העומדים על משמר ארצנו. נרבה בתוכנו אור גדולת תורה בשיבה וגבורת התורה בשיבה, ומתוך-כך נזכה להמשיך לכל אפסי ארץ חכמה וגבורה לחברינו העומדים במסירות-נפש על קידוש השם, שמירת קדושת ארץ-ישראל ובנין ארץ-ישראל.

6. מהרת השפתיים

כשמתרגלים לדבר בלי שמירת הלשון, אז כל היום מלא טומאה. אין מה להתחכם על כך! ה"חפץ חיים" מזכיר בהקדמה לספרו את טומאת הדיבור, טומאת הלשון. יש "לומדים" ובעלי כשרונות, שקרנים בתורה שאינם מרגישים שהם מלאי טומאת הדיבור, טומאת הלשון, בכל מיני צורות וענפים של לשון הרע. הם אינם מרגישים, חושבים שהכל הולך ישר, כל העולם נדמה להם כמישור, ובאמת הוא היפך המישור, באופן נורא ואיום. הרגל הפטפטנות ללא שמירת הלשון, בכל מיני מקצועות ובכל מיני אופנים, בין אדם לחבירו ובין אדם לד', בעלבונות ובביזוי תלמידי-חכמים - אין קץ כמה מתלכלכים בזה!

אנשים מהסוג שלנו מוגדרים "תורתו אומנותו", כפי שרשום בטפסים של משרד הגיוס. זו אומנות שלנו, ויחד עם זה, יש לזכור את דברי חכמינו זכרונם לברכה: "האמנם אלם צדק תדברוך" - מה אומנותו של אדם בעולם הזה? ישים עצמו כאלם. זו אומנות גדולה וקשה מאד. יותר קל להניע את הלשון מאשר להניע את הידיים. הידיים נדרשות למאמץ כדי לבצע פעולות, אך הלשון מתגלגלת במהירות מעלה ומטה, ימין ושמאל. שמירת הלשון נראית דבר קל, אך היא אינה קלה בכלל. יש אחריות נוראה ואימה המוטלת על לשונו של האדם, ולא שמים לב לכך.

בפלאי חכמתם האמיתית חכמינו זכרונם לברכה מגדירים לנו מה "אומנותו של אדם בעולם הזה". יש כל מיני אומניות, מקצועות וכשרונות, הראשונה שבהם היא: שמירת הלשון, היסוד לכל המצוות ולכל יראת-השמים. חכמינו זכרונם לברכה מבטאים זאת באופן חריף ביותר: "ישים עצמו כאלם".

האדם חונן בכח הדיבור, ומוגדר: "האדם המדבר". "ויהי האדם לנפש חיה", "לרוח ממללא" ורש"י מסביר: בתוספת "דעה ודבור". יתרגל האדם לעשות את עצמו כאילם - זה בריא ומחיה. הוא יהיה בריא בנפש ובגוף, ביחס למקום ולבריות. "מוצא שפתיך תשמר".

לביטוי "שמירת" הלשון יש מובן של הקתנה, כמו "ואביו שמר את הדבר". בכמה פסוקים ודברי חכמינו זכרונם לברכה, מופיע מובן זה. צריך קצת התעכבות, כאשר עולה איזה דיבור על הדעת, אין הכרח לפטפט מיד, גם דיבור טוב "אינו בוער" שיהיה מיד, ברגע. בריא מאד להתאפק ולהתגבר. אפשר לחכות חצי שעה, שעה, אולי בינתיים יבוא קצת שכל. יש להתבונן קצת אם כדאי לומר את הדברים. אולי בינתיים תגיע לביקורת עצמית שכדאי לוותר עליהם לגמרי. מהמהירות והבהלה: "עכשיו אני מוכרח לומר זאת" - אין לשער כמה קלקולים נמשכים. יש לאדם איזו "חכמה" ומרגיש שהוא מוכרח לאומרה. האדם אינו רגיל להתאפק. אם "ישים עצמו כאלם" לא יהיה בכך פגימה בכבודו. במקום ביזוי תלמידי-חכמים, ביקורות וטענות כלפי גדולים, "ישים עצמו כאלם". כך מתבטאים חז"ל באופן ישר ודיקטי.

אשרינו שאנו קבועים בתורה ובשקידתה. "ישים עצמו כאלם". יכול אף לדבר תורה? תלמוד לומר: "צדק תדברוך". מה ששייך ישר לתורה, לגמרא ולתוספות, להלכה ול"משנה ברורה", - יש לדבר. אך מה שאינו שייך ישר לענין, אשרי מי שיתרגל להחזיק את לשונו ולשים עצמו כאילם.

ענין היצירה לפי חז"ל

ה. ישראל קדושים. למעלה מהכל "ישראל קדושים"⁸⁰. "קדשים תהיו" וקדושים הנכם במציאות הטבע שלכם. כל הדברים העומדים ביסוד המציאות הם ציווי וברכה גם יחד, כמו אמונה ותשובה, גם קדושה שייכת להכרחיות הטבע שלנו. זאת ברכה אלוהית הבאה בכפייה מעצם יצירתנו האלוהית. קדושה מחוברת לטהרה וגורמת לטהרה. לכן טבע ישראל חייב להתגלות בטהרה ובצניעות, ומתוך כך שתי הפרשיות - "אחרי מות" ופרשתנו - מחוברות באופן טבעי, נורמלי ואידיאלי, לענין של "קדשים תהיו".

186

כן הוא לגבי "קדשים תהיו": אתם מחוייבים ומצווים להיות קדושים - "והתקדשתם והייתם קדשים"⁵² - ונמשכים מזה הרבה פרטים. אבל לא פחות מזה, זו ברכה. אני מבקש מכם ש"קדשים תהיו" ואני גם מחליט ש"קדשים תהיו" - הביטוי הלשוני "קדשים תהיו" כולל שני המובנים האלה: חיוב וציווי וגם החלטה וברכה⁵³. יש כאן יותר מסתם מצוה, יש כאן קביעת טבע ומציאות, כפי שאנו מכריזים שלוש פעמים ביום: "וקדושים בכל יום יהללך סלה"⁵⁴.

181

קדושה

חז"ל מגדירים: "קדוש לעולם קיים"⁵⁵. קדושה אינה ביטול מציאות או שלילתה, אדרבה, גבורת מציאות ושלמות מציאות היותר גזולה⁵⁶. בהפטרות יום-הכיפורים אנו קוראים: "הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכף כאגמן ראשו"⁵⁷, שהוא היפך מגבורה ושלמות מציאות. וכן מתברר ב"מסילת ישרים" בפרק על קדושה⁵⁸, שהאדם הקדוש הוא האדם היותר שלם, עד שגם כל הגשמיות שלו, מאכלו ומשתהו הם קדושה⁵⁹. במסכת תענית מופיעה התנגדות של חז"ל לתעניות, לסיגופים ולמיעוט אכילה. אדרבה, "לעולם ימור אדם עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, שנאמר: 'בקרבו קדוש'^{60,61}, ורש"י מסביר "כאילו כל מעיו קדוש ואסור להכחישו"⁶². תלמיד-חכם אחד צדיק ומתמיד שנמנע מארוחה, קיבל גערה בסגנון קצת מצחיק: "ליכול כלבא לשירותיה"⁶³ - מה הרווח? כלב יאכל את סעודתו, את מה שחשב להרויח! מיעוט גופניות אינו שלמות. הדבקות בתורה לא צריכה להתגלות במיעוט הגוף, אלא בשלמות היותר גדולה של הגופניות והרוחניות. קדושה אמיתית ענינה לרומם את ערך המציאות כולה. אצל השל"ה מופיע ביטוי חריף: "הגוף קדוש" והנשמה קדוש קדשים⁶⁵. ערך המערכת הפסיכופיזיולוגית של האדם מישראל - הוא כולו קדוש! "קדשים תהיו" הוא ציווי אבל לפני כן הוא קביעות, החלטה וברכה⁶⁶. "קדשים תהיו כי קדוש אני"⁶⁷, כי אתם דבקים בי ושייכים לי ו"קדוש אני ד' מקדשכם"⁶⁸. אתם קדושים בעצם מציאותכם, וככל שאתם מכירים יותר שטבעכם הוא קדושה טהרה וצניעות, כן מתמלאים אתם יותר בריאות נפשית וגופנית. מתוך המציאות הכללית הזאת, יש מקום לפרטי מצוות, לכן מופיע בפרשת "קדושים" שפע עצום של מצוות בין אדם למקום ובין אדם לחבירו. מתוך היסודיות הטבעית השייכת לתכונת האופי של ישראל, ומתוך מציאותם הטהורה המיוחדת ההפוכה מטומאת הגויים, נמשכת רשימה ארוכה של פרטי המצוות המגלות מה הוא ישראל.

צניעות

... בדורות הראשונים של החסידים היו כמה אנשים גדולים. אחד מהם, בגליציה, בעל "פני משה"² - ספר שאינו כל-כך מצוי. הוא היה המשך תלמידי הבעל-שם-טוב, ובמקצועו סופר סת"ם, כותב ספרי תורה. ...

אותרו ר' משה היה ספיציאליסט באופן מיוחד בהלכות צניעות וכוהירות מכל מגע עם נשים. יש כמה דברי חז"ל בסוף מסכת קידושין והמשך בהלכות אבן העזר על כך... חכמינו זכרונם לברכה אמרו שאת יצרא דערוית אי-אפשר לבטל. את יצרא דעבודדה-זורה אפשר לבטל אך לא את יצרא דערויות⁶. זהו יצר אנושי. יש בו צד היתר ששייך לקיום המין אנושי. בשביל מצות פריה ורבייה יש לו מקום במידה מסוימת, באופן בריא ונורמלי. יש בו גם צד מצוה, ואפילו צד קדושה, אך מלבד זה אי-אפשר להתחכם. זהו יצר טבעי לאדם מתחילת בריאתו, "אל אישך תשוקתך"⁷. כך הוא טבע האדם, שבפגישת זכר ונקבה, כבר בגיל צעיר, מתעורר יצרא דערויות והרהורי עבירה. אין שום תחבולה לצאת מזה. עכשיו בשפה המודרנית מכנים זאת גירויים, ואצלנו הם מכונים: הרהורי עבירה, יצרא דעבירה. על-כל-פנים, זו מציאות. יש נוסחאות של גסות רוח, שטות וטפשות: "עכשיו אין זה כבר כל-כך נורא". אלו המצאות ותאוריות חדשות שהתרגלו אליהן.

אך אין יותר חכמים מחז"ל. הם היו די חכמים, די פיקחים, די מדענים לנפש האדם.

הזכרנו שיש גאונים צדיקים המיוחדים בדבר מסוים בתורה, הם יודעים את כל התורה כולה, ויחד עם זה הם מיוחדים בחלקי תורה, חלקי לימוד, חלקי מוסריות, חלקי מצוות או חלקי זהירות מעבירות מיוחדות.

על ר' משה מספרים שהיה ספיציאליסט, מיוחד בצדקת של זהירות מנשים. כאשר היתה מגיעה אליו שמועה שבחצר החיצון של הבית נמצאת אשה העומדת להיכנס, היה מתחיל לרוץ ולברוח חזר תוך חדר.

פעם אמרו לו: רבי, למה לך כל הטמפרמנט הזה, כל הפחד הזה מגירוי נפשי יותר מכל הצדיקים? אין לפחד כל-כך, אין זה כלום, אין בזה ענין. הוא השיב: ביחס לאשה, אני נזכר בכל דברי חז"ל בגמרא ובשולחן ערוך שאמרו להתרחק מן האשה⁸, לכן אני מפחד מזדעזע ובורח.

זו דוגמא אצל אדם גדול במדרגה גדולה, של התחשבות, חרדת קודש כלפי חכמת הקודש של חז"ל במובן המוסרי.

192

אם-כן, פרשיות "אחרי מות-קדושים" מופיעות לפעמים מחוברות, כי שתיהן שייכות ליסודיות של הטהרה והצניעות, שהן ההיפך של גילוי-ערויות וגילוי הבשר. לצערנו, היום הגויים מטורפים לגמרי אחרי אופנה מודרנית שפירושה ללכת כמעט ערום בשוק והדברים מגיעים עד אלינו. נכון שיצר הערויות הוא יצר חזק, אבל יש לזכור שטהרת המחשבה, המעשים והמשפחה, שייכת לעצם הטבע של ישראל, לעומת חציפות הגויים בהתנהגות הגבר והאשה. במיוחד עובדי עבודת הקודש הנכנסים אל הקודש, צריכים ללבוש "מכנסי בד" על בשרם⁹ שהם חלק מבגדי כהונה. שתי הפרשיות מחוברות בחלק השני של שתיהן, שעוסק בעניני ערויות, וזה דבר נורמלי מאוד: שכלול גדול וגבורה גדולה של טהרה שייכים במיוחד לקדושת ישראל. טהרה מביאה לידי קדושה¹⁰ וטהרה נמשכת מקדושה. כך הוא אצל כל ישראל וביוחד אצל אנשי הקודש בישראל, "ישראל שבישראל", השיא האריסטוקרטי של ישראל אשר בקודש הקדשים, אשר אצלם צריכה להיות שמירה מעולה. לכן, מתוך "אחרי מות שני בני אהרן"³⁸ ובירור הלכות כהונה הנמשכות מכך, מתבררים עניני טהרת ישראל וקדושת ישראל.

178

צניעות¹⁰

טהרת וצניעות הן באופן מיוחד ההיפך של פריצות וחוצפה, ששייכות לטומאת הגויים. התכונות והמידות הישראליות המיוחדות הן צניעות, עדינות וביישנות, וכל שאר הענינים שמשתלשלים מאיסור ערויות¹¹. נכון שהצניעות מוגדרת על-ידי הרבה דינים אבל קודמת להם המידה היסודית של הצניעות הישראלית שהיא ההיפך מטומאת הגויים, וכל ההלכות הקלות והחמורות באות סביב לזה. העדינות הישראלית היא ההיפך הגמור של החוצפה והגסות שבפריצות. לדוגמא, נהגים כיום לומר שכל מי שחובש כיפה הוא דתי. בפוסקים לא ברורה כל-כך מידת האיסור שיש בגילוי ראש של גבר¹², ובכל זאת עובדה היא שהצניעות הישראלית מגיעה עד כדי כך. אחד החוקרים באמריקה בירד ממקורות יהודיים וגויים שיהודים לא הלכו גם בעבר הרחוק בגילוי ראש¹³. כך היא המציאות היהודית העדינה והטהורה. ההסתאבות, החציפות והפריצות שבערויות מסתעפות להרבה ענינים, תכונות ומידות, ונמשכות עד צורת התלבושת שהיא על גבול עניני ערויות¹⁴. בדורות האחרונים נתרבתה מאוד הזנות בעולם, גם בתכונת האופי וגם בתלבושת.

הנה יש בענין זה היתר ידוע של "חפץ חיים" בנוגע ל"קניא" - שמתור לאשה לגלות את רגלה מתחת לברך¹⁵. אמנם אם היה מותר על קולא זו, היה טוב יותר. כן הוא ביחס לקלותו שלו לגבי לשון הרע. איסור לשון הרע מפורסם, אבל יש מצבים מיוחדים שבהם יש מקום לספר לשון הרע, כגון בעניני שידוך. אם עומד על הפרק ענין של שידוך ואתה יודע דבר חמור, "לא תעמד על דם רעך"¹⁶ אלא תדיענו¹⁷. כמרכן "חפץ חיים" מזכיר היתר לגבי אפיקורוס שמשפיע על הרבים לרעה. אם יש לך ידיעה ברורה שאדם פלוני אפיקורוס והוא מפץ דעות מזיקות לרבים באופן רוחני, יש מקום להודיע על כך¹⁸. בשתי דוגמאות אלה - גילוי החלק שלמטה מן הברך ולשון הרע על אפיקורוס - היינו מותרים על הדקדקנות ההלכתית של "חפץ חיים". אחרי שפסק היתר "הקניא" - פסק כן, אבל היינו מחלים על ההיתר בנקודה זו. שהרי קיים באדם יצרא דערויות המכונה בשפה מודרנית נטיה סקסואלית, יש חשק שבשר גוף האשה יהיה יותר ויותר גלוי, וככל שהוא מגולה יותר, כן נחשב הדבר ל"מציאה" יותר - אז אם אפשר להאחז ב"חפץ חיים" כדי לגלות את החלק שלמטה מן הברך, הרי זה מצויין! יש אנשים שבדקים "שיעורים" כמה מותר לגלות. כל זה מבטא חולשה של מיעוט ישראלי. כמרכן, יש מצבים שבהם מתגלה חולשה בצניעות אצל גברים, אפילו תלמידי-חכמים. לפעמים הולכים ברחוב רב ורבנית יחד, ואמנם חצי המשפחה לבוש כראוי. פשוט הדבר שהרבנית לבושה בצניעות, בהתאם להלכות צניעות - אבל לא כן הגבר, התלמיד-חכם. זו חולשה; האם הכרחי שיהיה כן? גם לגבר מתאים להיות מכוסה, והצניעות שייכת למהות טבע היהדות, להיפך מן הגויות.

במסכת ברכות נמצאות ידיעות פסיכופיזיולוגיות מסוימות, ובהקשר להן מופיעה ההגדרה המיוחדת של ערוה. מה המובן של ערוה? דברים הגורמים הרהורים, או בניסוח מודרני של רופאים ואנשי מדע - דברים הגורמים גירוי היצר אצל הגבר. למשל חז"ל מפרטים: "קול באשה ערוה"¹⁹, בגלל שהוא מסוגל לעורר הרהור יצרי. הדבר השני הוא "שער באשה ערוה"¹⁹, ומכאן הקפדת הנשים לכסות את ראשן וכל המסתעף מכך²⁰. כמרכן, "שוק באשה ערוה"¹⁹. בגמרא כתובת מופיעה עוד ידיעה פסיכולוגית מענינת על זדעזע מגולות²¹: מבחינת חשק הערויות יש חשיבות שהזדעזע תהיינה מגולות. יש עוד חלקים בגוף הקשורים ליצר הערויות²², אבל בדברי קודשם של חז"ל מובלט באופן מיוחד השוק²³, אשר יש ענין מיוחד של טומאה ורשעות שיהיה מגולה²⁴.

מתנהגות. י' (א), 174-6